

Possible origen de Torà

Conferència de Pere Bonnín a l'Ajuntament de Torà el dissabte 26 de març de 2011

Escut del municipi català de Torà (Lleida)

Bona tarda a tothom.

Senyor Batlle, amics:

Sempre que volem esbrinar el significat d'un nom acudim a la llengua llatina. I és natural. Som fills de la romanització. Fins no fa gaire, el llatí era l'idioma exclusiu de l'Església catòlica i la llengua obligatòria en els estudis elementals i superiors del sistema educatiu català, castellà, portuguès, francès, anglès, alemany, italià, etcètera. Fins al segle XIX, les tesis doctorals de les universitats europees i americanes es feien en llatí. El català és una llengua romànica, derivada del llatí. Per tant, la primera idea que se'ns acut per esbrinar l'etimologia de Torà és acudir al llatí, on trobam la paraula *taurus* = toro amb el seu sufix *Tauranum*, que es podria catalanitzar com *torar*, amb *r* final, lloc on hi ha toros, de la mateixa manera que diem *favar* al lloc on hi ha faves.

El doctor Albert Turull i Rubinat, professor de la Universitat de Lleida, també opta per la hipòtesi de Torà com una evolució del llatí *tauranum*, i descarta per poc rigoreses altres especulacions, com la que cerca l'origen en el mot àrab *torat*, que significa «terra de riquesa».

L'etimologia llatina té molt de sentit i és en principi l'adoptada pels habitants de Torà, amb un toro a l'emblema municipal. Cal assenyalar que els romans fundaren un *Tauranum* a la Panònia sèrbia, situada molt aprop de la capital Belgrad. L'antic poble de *Tauranum* és conegut actualment com Selim i es féu tristament famós perquè els nazis hi construïren el primer camp d'extermini, on entre març i maig de 1942 hi assassinaren al voltant de 7.000 jueus, entre dones, infants i ancians. Els feien pujar a furgonetes dient-los que els havien de traslladar. Quan estaven col·locats, tancaven bé les portes, engegaven el motor, que tenia el tub d'escapament connectat amb l'habitacle, i els jueus morien asfixiats.

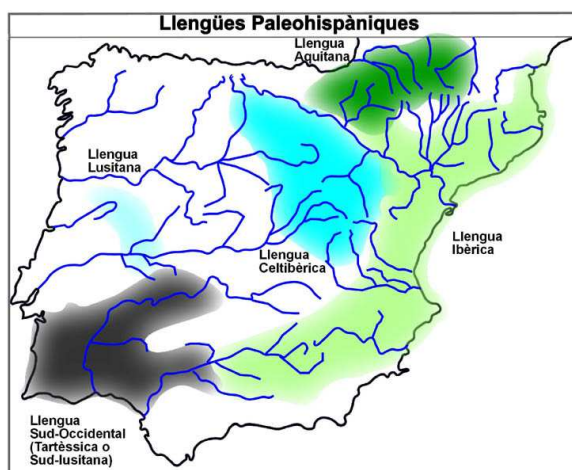
El nostre gran filòleg Joan Coromines, en el seu monumental *Diccionari Etimològic i*

Complementari de la Llengua Catalana només parla de *tora*, amb accent pla, que en una de les accepcions és coneguda també com herba del toro, en alemany *Stierkraut*, perquè quan les vaques en mengen s'exciten sexualment i van a cercar el brau. Aquesta planta sembla també figurar a l'escut de Torà: un toro davant una herba. Altres significats de *tora* son turó, terra d'alluvió i herba verinosa del gènere *Aconitum*.

En canvi en el seu *Onomasticon Cataloniae*, Joan Coromines elucubra sobre l'etimologia de Torà, amb accent greu, nom aplicat al municipi Torà de Riubregós, on som ara, i a un llogaret del municipi de Tost, a l'Alt Urgell. Explica que la derivació del llatí *tauranum* té l'inconvenient que l'evolució d'aquesta sèrie de noms arranca d'una base llatina en *-ianum* i el resultat seria Torià.

Després examina la possibilitat que l'arrel etimològica de Torà sigui un mot preromà. Partint del fet que el Riubregós és un afluent important del Segre i que el gran riu Tarn, a l'Occitània, rebé el nom del déu cèltic del Tro, Coromines considera la possibilitat que Torà signifiqui el retrò d'un riu estimbant-se a les altes gorges. Aquest seria també el significat de Riubregós, riu de brega.

Al final, l'enyorat professor Coromines conclou que l'etimologia de Torà és incerta i que s'inclina per un origen preromà.

És veritat que els íbers¹ fórem romanitzats i que la romanització no s'aturà amb la caiguda de l'Imperi Romà, sinó que *mutatis mutandi* va continuar a la Península Ibèrica, sota la direcció intel·lectual, espiritual i política de l'Església catòlica, vertadera continuadora de la llengua de l'Imperi Romà fins al Concili Vaticà II, que autoritzà l'ús de les llengües vernacles en els principals actes de la litúrgia, com la missa.

De fet, després de cristianitzar els emperadors, l'Església va instaurar el césaro-papisme, que consistia en reservar-se la direcció espiritual de l'Imperi i deixar a l'emperador la gestió de les qüestions temporals, que quedaven sotmeses a la guia espiritual.

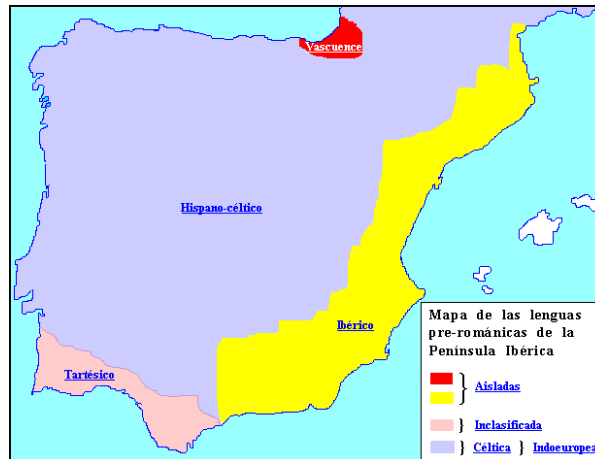
Aquest sistema va seguir dominant els regnes i comtats patrimonials cristians durant l'Edat Mitjana i fou reimplantat a principis de l'Edat Moderna pels Reis Catòlics en els territoris de la seva sobirania, però amb la voluntat de dirigir-los globalment, l'esperit i la matèria. La Inquisició castellana fou l'instrument d'Isabel i Fernando per aconseguir la unificació espiritual i material del seu Imperi Catòlic Romà, al marge dels interessos papals de Roma.

Però abans, fora i contra l'Imperi Romà també hi havia vida.

¹ <http://ca.wikipedia.org/wiki/Ibers>

Si hom segueix la historiografia oficial, sembla que la civilització de la Península Ibèrica comenci amb l'Imperi Romà, i tot és interpretat des de l'òptica llatina i com a molt de la Grècia clàssica. Això respon als interessos dels vencedors, que tingueren la continuïtat a través del catolicisme romà. Els arqueòlegs, els prehistoriadors i els paleolingüistes demostren el contrari. La cultura, la civilització i fins i tot els animals que creiem autòctons, com la cabra, l'ovella, el bou i el porc, vingueren de l'Orient Pròxim fa 10.000 anys, i no tenen cap relació amb els que hi havia aquí en el Paleolític.

I les persones? Els prehistoriadors asseguren que l'Espanya preromana estava poblada pels ibers, que s'estenien també pel sud de França.

Ibèria Occidental

Ibèria Oriental

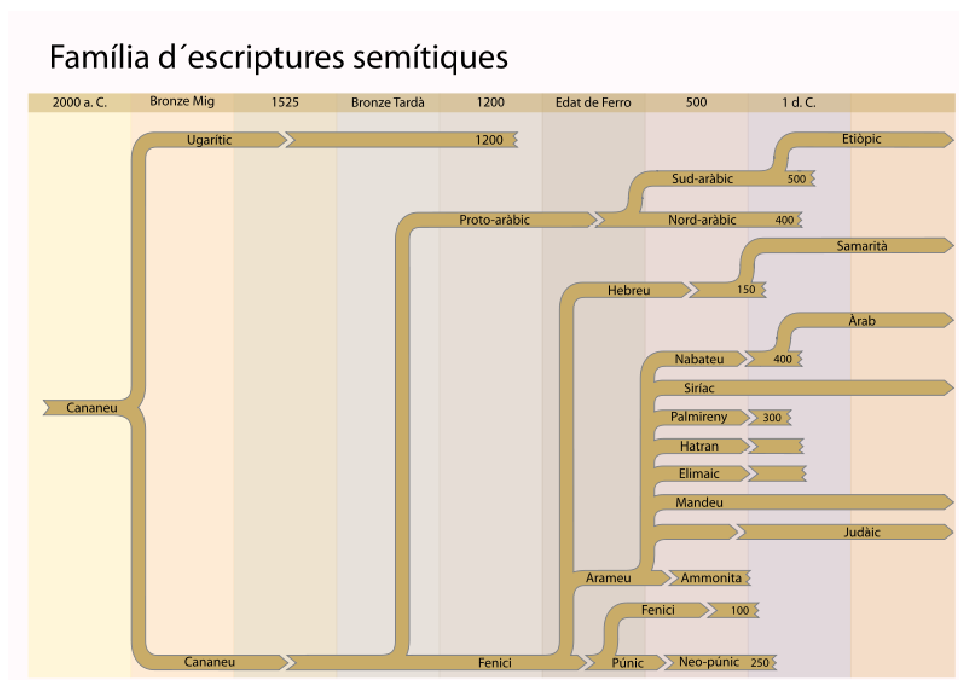
Vingueren els fenicis i fundaren colònies per tota la costa mediterrània, des de la desembocadura de l'Ebre fins a la desembocadura del Guadalquivir. Mantenien relacions estretes amb el regne de Tartessos, que hom identifica amb el Tarsis bíblic. Aquest regne fou descrit pels autors grecs, entre ells Aristòtil. Deien que Tartessos era una ciutat riberenca d'un riu navegable des dels Pirineus. Per això l'investigador alemany Gustav Moritz Redslob l'any 1849 va situar Tartessos, no al Guadalquivir, com havien fet els seus col·legues, sinó a l'Ebre, ja que, tant pel lloc com per la coincidència fonètica, Tartessos encaixava perfectament amb l'actual Tortosa. En aquella època el riu Llobregat era navegable almenys fins a Martorell i que en el delta del Llobregat, mercès a les mines de Gavà, igual que en el delta de l'Ebre, s'hi havia desenvolupat una activitat mercantil important. Tartessos comerciava amb Anglaterra, d'on arribava l'estany per fabricar el plom, i amb

Escandinàvia, que subministrava l'ambre.

Existeix una coincidència d'arrel en el nom d'Ivri o Ever, que d'una banda és aplicat al riu Ebre i de l'altre al poble hebreu. Tant la llengua fenícia i l'hebrea com la llengua dels ibers no són d'origen indogermànic sinó semític. La principal característica és la vocalització externa a les lletres, es a dir, no tenen vocals. Per tal d'uniformar la pronunciació i la interpretació de la Bíblia, els rabins masoretes indicaren el so vocàlic amb un punt a dalt o a baix de la lletra. Però això no va succeir fins en el segle Vè de la nostra era.

Els hebreus, seguint el costum de titular un text amb la primera paraula donaren el nom d'Alef-Bet al conjunt de 22 símbols en què s'escriu el seu idioma. Els grecs adoptaren aquest sistema i l'anomenaren Alfa-Beta o Alfabet, el nom dels dos primers símbols. Un text antic d'Herodot atribueix a Cadmos, fill del rei fenici Agenor i llegendari fundador de Tebes, la introducció de l'escriptura cananea o fenícia a Grècia. D'aquesta manera els grecs començaren a usar l'alfabet semític per escriure la seva llengua indoeuropea.

Però mentre que en la llengua grega les lletres alfa i beta no tenen cap significat específic, sí el té cada lletra de l'alfabet fenici i hebreu: *Alef* (grec Alfa) significa toro, brau, energia; *Bet* (grec Beta) significa casa, llar; *Guimel* (grec Gamma) significa camell; *Dalet* (grec Delta) significa porta, etc. Els cabalistes consideren que l'Alefbet és la representació del Tot, perquè amb l'alfabet es pot descriure tot, i cada lletra és una vint-i-dosena part d'aquest Tot.

י	ט	ח	ז	ו	ה	ד	ג	ב	א
Yod	Tet	Chet	Zayin	Vav	He	Dalet	Gimel	Bet	Alef
(Y)	(T)	(Ch)	(Z)	(V)	(H)	(D)	(G)	(B/V)	(silent)
פ	צ	מ	נ	ז	ס	ע			
Kaf	Lamed	Mem	Mem	Nun	Nun	Samech	Ayin		
(K/Kh)	(L)	(M)	(M)	(N)	(N)	(S)	(silent)		
ק	ר	ש	ת						
Qof	Resh	Shin	Tav						
(Q)	(R)	(Sh/S)	(T)						
ץ	צ	פ							
Tsadeh	Tsadeh	Feh							
(Ts)	(Ts)	(F)							

La Bíblia diu que el fundador de l'estirp hebrea fou Abraham ha Ivrí o Ibrí, és a dir, Abraham l'hebreu. Ivrí pot significar «de l'altra banda del riu», hom suposa que era l'Eufrates. Igualment pot significar «de la tribu d'Ever», la número 148 d'ençà d'Adam. També s'aplica Ivrí a la llengua usada per la tribu d'Ever o Eber. Cal tenir en compte que les consonants b, v, p són intercanviables.

Com que en les llengües fenícia i hebrea la vocalització és externa, l'arrel d'Ever o Eber i l'arrel d'Iber són idèntiques: vr, br. D'aquestes arrels deriven el gentilici «hebreu» i el gentilici «íber». Però els fenicis i després els grecs no només donaren el nom d'Iberus al riu Ebre i d'Ibèria a la Península mediterrània solcada per aquest riu. També nomenaren Ibèria a una regió, l'actual Geòrgia, situada al sud del Caucas i riberenca del Mar Negre. Allà, segons la mitologia grega, Jasó i els argonautes cercaven el velló o toisó d'or. Durant els segles IV i III abans de l'era comuna, el regne d'Ibèria ocupava significativament una cruïlla de vies comercials. És curiós constatar com bascos i georgians comparteixen encara avui aspectes lingüístics i sobretot folklòrics. També és curiós constatar que a la nostra Ibèria tinguem unes muntanyes de foc i neu, els Pirineus, i a la Ibèria georgiana, ja dins Bulgària, hi hagi unes muntanyes de foc, Pirin.

Muntanyes de Pirin (Bulgaria)

Muntanyes dels Pirineus (Catalunya. Occitània. Euskadi. Aragó)

Una teoria assevera que els íbers procedents d'Orient Pròxim arribaren a la nostra Península durant el Neolític, fa uns sis mil anys. Aquells que s'hi establiren han deixat notables empremtes arqueològiques del seu dinamisme. Ja en el IV mil·lenni dominaven la mineria i extreien la variscita de les mines de Gavà, a l'àrea metropolitana de Barcelona. Posteriorment, en el segle Vè abans de la nostra era, aquestes mines foren molt actives per obtenir ferro, igual que les mines prehistòriques de Sant Boi i d'altres indrets de l'entorn de Barcelona. Ja en l'època romana, Cató el Vell (234-149 aec, 85 anys), procònsol de la Hispània Citerior, va deixar constància que en aquests indrets hi havia abundància de ferro i de plom, que era matèria prima d'ús bèl·lic molt cobejada pels romans. Tit Livi i Plutarc denuncien en les seves obres els mètodes esfereïdors que emprava Cató per subjugar els hispans insurgents. Els feia executar sense pietat quan ja s'havien rendit, mentre els legionaris saquejaven les llars i assassinaven les famílies.

La historiografia oficial diu que el nom de Barcelona deriva de la família romana Barcino o del general cartaginès Hamílcar Barca, pare d'Hanníbal. Però l'arrel del mot Barcelona és idèntica a l'arrel de la paraula fenícia-hebrea *barzel* (*barcel*), que significa ferro. La persona que treballa el ferro, el ferrer, és *barzelai*, amb la desinència babilònica. Barcelona seria el lloc on abunda el ferro.

Hanníbal Barca

És probable que la riquesa minera d'aquestes costes mediterrànies fos molt coneguda. Per això venien els fenicis i grecs a fer negoci, i els romans a conquerir-la. Els historiadors han constatat que durant el primer mil·lenni abans de l'era comuna, les llengües i la cultura semítiques es varen propagar per indrets molt allunyats del Pròxim Orient a través de l'expansió marítima per tot el Mediterrani. Els paleolingüistes han descobert una semblança entre l'escriptura fenícia i protohebrea amb l'escriptura ibèrica, a la que consideren una versió local del fenici.

Els romans, en les seves conquestes, es varen topar amb el poder marítim d'aquestes colònies semites i són famoses les guerres púniques entre els romans i els fenicis que havien fundat la colònia i l'imperi marítim de Cartago.

La història mítica de la Península Ibèrica diu que Tubal, nét de Noè, va poblar les terres conegudes després com ibèriques. Després del diluvi, els descendents de Noè es varen disseminar pel món. Jàfet es va dirigir cap a Europa i el seu fill Tubal es va quedar a la Península, a Sefarad, mentre que el nét de Jàfet i fill de Gomer va poblar Germània, Asquenaz.

El rastre dels fenicis es pot seguir a altres indrets. Per exemple en el nom de les Pitiüses, illes de pins, on per cert va néixer Hanníbal Barca, el formenterenc que gairebé va conquerir Roma. O també en el nom de les illes Balears.

Per donar sentit al nom de Balears, alguns historiadors nostrats ho feien derivar de βάλλω (ballo), que significa llançar, tirar, al·ludint als foners mallorquins que adquiriren fama amb l'exèrcit romà. Però, al meu parer, l'origen semític fenici de Balears és més lògic i versemblant.

Baal en paleohebreu significa «el que posseeix» o «possessió». El fenici en la colonització mediterrània varen ocupar les Pitiüses (illes de pins), des d'on continuaren probablement les incursions a les illes septentrionals on també s'hi establiren. Són conegudes les restes arqueològiques anomenades «el cementeri dels fenicis», situades a Son Bauló, Can Picafort, davant l'illot dels Porros. És fàcil deduir que els fenicis parlaven de les *Ba'ale* o possessions que tenien en aquelles illes. Els grecs convertiren Baale en *Balearides* o *Baliarides* i els romans en *Baleares*, escrit també *Baliares* (genitiu: *-ium*).

Baal i Astarte

Baal, el que posseeix, també ha estat traduït com «senyor». Però el significat és diferent de l'arrel *adon*, derivada probablement de l'egipci *Aton*, que designava el disc solar. *Adon*, en passar al grec donà nom a *Adonis*, la divinitat mitològica que personificava la mort i la resurrecció periòdica de la natura, d'acord amb les quatre estacions de l'any. En hebreu *Adon* implica control i domini personal. *Adoni*, derivat d'*Adon*, vol dir monsenyor o senyor meu. En plural és *Adonai*, nostre Senyor, un dels noms que els israelites atribueixen a Déu. El Senyor dels israelites governa cos, ànima i natura; dóna la Llei al seu poble per tal que la guardi i obeeixi fins a la fi dels segles (*per secula seculorum*).

Per contra, quan hom aplica el nom de *Baal* a qualsevol divinitat, cal entendre que el seu control i possessió són limitats. L'arrel assíria (babilònica) *bēl*, origen de *ba'al*, suposa un domini concret sobre les persones, però també era usada com a paraula de relació, igual que en hebreu. Per

exemple: *ba'al ha-bayit* (senyor o amo de la casa) o *ba'al-berith* (senyor de l'aliança).

Al meu parer, les illes Balears porten el nom del déu fenici Baal, representat per un toro, que significava la fecunditat. El toro de Baal era adorat també pels hebreus. Recordareu el cabreig que va agafar Moisès quan va baixar de la muntanya del Sinaí amb les taules de la Llei i va veure que els israelites havien construït un vedell d'or i l'adoraven.

L'equivalent femení de Baal era Astarte, també molt venerada pels hebreus arran de la captivitat de Babilònia. Era la deessa principal dels sidonis, símbol de la fertilitat i de l'amor. Els assiris l'anomenaven Ištar, estrella, que és l'actual nom de dona Ester. Els fenicis eivissencs l'adoraven sota el nom de Tanit. Si anau a Eivissa, encara en podeu comprar estatuetes.

Tanit

Un estol de naus jueves degué arribar a les illes Balears i a la costa mediterrània de la Península al voltant de l'any 587 aec, quan Nabucodonosor II, rei de Babilònia, va conquerir el Regne de Judà, va esbucar el temple de Jerusalem i se'n menà captius a molts jueus. D'això en fa clara referència la Bíblia en el llibre d'Abdies, escrit per recriminar l'actitud dels edomites, que aprofitaren la desfeta jueva per saquejar el Regne de Judà. El profeta va anunciar la restauració d'Israel després de la captivitat de Babilònia amb aquestes paraules: «[...] i els antics deportats de Jerusalem que són a Sefarad ocuparan les ciutats del Nègueb. Pujaran victoriosos a la muntanya de Sió i governaran la muntanya d'Esau.» (Abdies 20-21)

La profecia d'Abdies es va complir quan Cir II de Pèrsia, dit el Gran, sotmeté Babilònia l'any 538 aec. Aleshores va emetre un edicte atorgant la llibertat als jueus captius i la prerrogativa de reconstruir la ciutat i el temple de Jerusalem. Precisament el meu cognom, Bonnin, fa referència a un dels cent re-fundadors de Jerusalem.

El culte a Baal i Astarte o Tanit era molt permissiu i promovia les relacions sexuals de tota mena. Va arrelar tant entre els hebreus que popularment Jahvè era considerat un Baal o el Baal més important. Per això els profetes combatien aquesta idolatria i condemnaven el culte i els ídols de Baal i Astarte amb la paraula hebrea *boixet*, que significa acte vergonyós. D'aquí ve que a Mallorca fer l'acte sexual es digui boixar, en el sentit de cometre un acte vergonyós, però que dona molt de plaer. Un grup israelià actual, que per provocar es defineix com anarquista i antisionista, difon la seva música *punk* sota el segell discogràfic *Boshet records*, discos vergonyosos.

El culte a Astarte estava molt arrelat a la riba mediterrània de la Península Ibèrica. Els grecs

convertiren la deessa fenícia en Afrodita i els romans en Venus. Amb el sincretisme cristià Astarte-Afrodita-Venus fou substituïda per la Verge Maria, una altra hebrea, que, com les antigues deesses, també aixeca passions entre els fidels. Els romans estengueren també el culte a la deessa egípcia Isis, que igualment fou assimilada pel cristianisme, sobretot en l'aspecte de mare i de reina del cel. A Torà teniu el santuari de la Mare de Déu de l'Aguda. És probable que fos un santuari pre-cristià. Ho dic perquè la sacralització no era de l'ídol, sinó del lloc. Els indrets que tenen un cert carisma espiritual, eren declarats lloc sagrat i els dedicaven a déu o a una deessa. Les deesses negres eren guardades pels iniciats, mentre que tothom tenia accés a les deesses les blanques. Els llocs no canvien, només canvien els símbols de la religió dominant. (Exemple Montserrat, Valvaneras, Lluc, Xestojova amb verges negres – el Pilar de Saragossa, el Rocío, etc. amb verges blanques)

N.S. de l'Aguda (Torà)

N.S. del Claustre(Solsona)

N S de Lord (S.Ll. Morunys. Solsonés)

D'altra banda, la mitologia grega admet l'origen fenici d'Europa. Un dia Zeus va veure la princesa fenícia Europa que collia flors i quedà perdudament enamorat d'ella. Aleshores el déu es transformà en un brau de color blanc i s'hi acostà. La princesa, encuriosida per aquell magnífic toro de pell tan blanca s'hi atansà per amoixar-lo. El brau li digué que muntés a la seva esquena i s'endugué la princesa cap al mar. Finalment la deixà a la platja, però enlloc de la costa fenícia se l'havia emportat a Creta. Allà Zeus li revelà la seva identitat i feren l'amor. De la seva unió nasqueren Minos, Radamant i Sarpedó. El rapté d'Europa i la fugida a Creta inspiraren el nom del continent europeu. En les llengües romàniques, germàniques, eslaves i en l'hongarès, que usen l'alfabet llatí, el continent s'anomena Europa. El mite del Minotaure simbolitza d'una banda l'atracció i d'altra banda la repulsió entre l'esperit semític, més intuïtiu i tortuós, i l'esperit racional grec, més lineal.

Europa segons la mitologia hel·lènica

Com veieu, en el rerefons de la paraula Torà, *tauranum*, hi tenim el bou o el toro que representa al déu Baal i al déu Zeus. També hi tenim la planta tora, que excita sexualment les vaques perquè esdevinguin fèrtils. Tots aquests significats són preromans, com insinuava el filòleg Joan Coromines. Però podríem donar una passa més. I si el nom de Torà fos simplement hebreu o fenici? I si es referís a la Torà, que des de l'època de Moisès és el *vademecum* que acompanyava als hebreus i acompanya ara als jueus en els seus desplaçaments? El nom de Torà s'aplica al Pentateuc o els Cinc Llibres de Moisès, però literalment vol dir «guia, instrucció, ensenyament» i també «camí».

Sabent que l'any 1050 el senyor d'aquestes terres era Ramon Miró d'Aguda, cunyat d'Elderic Amat, el primer senescal de la casa comtal de Barcelona, ambdós d'ascendència jueva, la relació Pentateuc – Torà bíblica cobra versemblança.

La Torà

Moisès

Maria José Surribas, que ha tingut el coratge de submergir-se en els arxius medievals de Cervera, ha realitzat un estudi sobre els jueus catalans que figuren en els documents. L'acaba de publicar en anglès una societat genealògica dels Estats Units. Als documents consultats hi apareixen varies persones amb el cognom Torà.

El 8 de novembre de 1362, Pere Torà, sa dona i sa mare, confessen a Dolcic, vídua de Cresques Alfaquim, jueu de Cervera, que li deuen 54 sous.

El 18 de maig de 1351, els jueus Vidal Ferrer, de Cervera, Perfet Ravayla (escrit també Ravalla i Ravella), Vidal Zabarra (Sabarra) i el tutor de la filla petita de Bernat Torà cancel·len els deutes existents.

El 18 de maig de 1351, Arnau Cardona, de Torà, procurador de dona Margarida de Cardona, firma diferents acords amb jueus de l'aljama de Cervera.

Els jueus no eren gent vinguda de fora en una època posterior a la difusió del cristianisme, sinó que eren aquí d'ençà dels fenicis i a través de les seves sinagogues es va difondre el missatge de la vinguda del Messies. Com que els jueus de la diàspora s'havien estès per tot el món, el missatge del judaisme messiànic es va difondre d'una manera tan ràpida i extensa.

El judaisme va engendrar el cristianisme i l'islam, que per fer-se grans sentien la necessitat psicològica i teològica de matar son pare. Però en el cas que el judaisme desaparegués, ni el cristianisme trinitari ni l'islam unitari, que combat la trinitat, tindrien sentit. Si els catalans volem saber d'on venim, quines són les nostres arrels, i cap a on hem d'anar, cal que ens remuntem més enllà de l'Imperi Romà i recerquem en les fonts primeres de la nostra existència. Rebutjar la soca semita de la nostra identitat ens fa tornar debils i mesells davant les envestides de conqueridors i colonitzadors.

Ciutats com Girona i Barcelona, que donaren llum al judaisme durant l'Edat Mitjana i reberen el títol de ciutat mare d'Israel, han acollit i acullen manifestacions antisemites, renegant d'elles mateixes. I la primera condició per ser independent és conèixer-se un mateix i acceptar-se. El rebuig d'una part de la nostra essència deixa un buit que és ocupat per quelcom aliè a nosaltres.

Acceptem el toro llatí de Torà, però també el rerefons semític que comporta.

Moltes gràcies.

Pere Bonnin

Nota:

La selecció de les imatges que il·lustren el text ha estat feta per en Jordi Salat, el qual ha seguit un criteri personal, amb la voluntat que resultin genuïnament identificadores per si mateixes i també en relació amb el contingut del text.